

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2004

Finis Finlandiae

Agrell Wilhelm

Julkaisija: Helsinki: Tammi, 2002
Julkaisu: Tapani Suominen (toim.): Itsekkyttä vai valtiomiestaitoa? Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi 1812-2002
ISBN 951-31-2581-5 (sid.)
s. 243-266

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Helsingin yliopiston Opiskelijakirjasto
www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Wilhelm Agrell

Finis Finlandiae

Suomi Ruotsin sotasuunnitelmissa
kylmän sodan aikana¹

Kesäkuun 26. päivänä 1944, kuusi päivää Viipurin kukistumisen jälkeen silloinen puolustusvoimien esikuntapäällikkö Carl August Ehrensvärd kutsuttiin esitelmöimään Ruotsin hallitukselle sotilaallisesta tilanteesta. Hänen antamansa kuva oli synkkä: Baltian tapahtumat ja Neuvostoliiton jatkuvat operaatiot saksalaisjoukkoja vastaan Pohjoiskalotilla johtivat siihen, että Neuvostoliitto väistämättä miehittäisi Suomen puhtaasti sotilaallisista syistä. Suomea yksinkertaisesti tarvittiin läpimarssi- ja tukikohta-alueeksi. Ehrensvärd kirjoitti päiväkirjaansa:

Ennen lähtöäni hallituksen kokoukseen olin puhunut Stewenin² kanssa, joka ilmoitti, että venäläiset olivat tehneet läpimurron muutaman kilometrin päässä Talista. Hän ei uskonut että Saksan avulla olisi merkitystä. Ei, minunkin käsitykseni mukaan se vain pitkittäisi tilannetta, mutta ei sen enempää. Saksan apu ja voimakas sissisodan tapainen vastarinta olisivat aiheellisia, jos nähtävissä olisi jokin poliittinen käänne parempaan. Mutta mitään sellaista ei ole havaittavissa. Finis Finlandiae -ja Ruotsi erittäin vaikeassa asemassa. Kaikki johtuu viime kädessä Ruotsin vuonna 1915 alkaneesta voimattomuudesta sekä aitosuomalaisesta saksalaismielisestä kiihkoisänmaallisuudesta.³

Ehrensvärdin kommentista heijastuvat sekä henkilökohtainen katkeruus että alistuneisuus historian armottomalta vaikuttavan kulun edessä. Vuosikymmeniä kestänyt kulussientakainen painostus

ja kaksi ruotsalaista vapaaehtoisjoukkoa vuosien 1918 ja 1939-1940 sodissa eivät olleet lopulta johtaneet mihinkään. Strategiset ja valtopoliittiset realiteetit olivat palauttaneet järjestyksen, ja Suomi oli jälleen venäläisten vallan alla ilman että kukaan Suomessa tai Ruotsissa oli pystynyt vaikuttamaan tapahtumiin.

JOKO – TAI

Ehrensvärd oli yhdessä Helge Jungin kanssa (puolustusvoimien komentaja 1944-51) vaikutusvaltainen hahmo sotien välisen ajan vastustushenkisessä nuorten upseerien ryhmässä, joka kääntyi puolustusvoimien johdon konservatismia vastaan ja puhui vaihtoehtoisen turvallisuuspolitiikan puolesta. He julkaisivat vuonna 1930 ohjelmakirjans Antingen - eller, jossa tähdennettiin, että Ruotsin turvallisuus oli erottamattomasti kytketty Suomen turvallisuuteen: uusi neuvostovaltio alkaisi ennemmin tai myöhemmin toteuttaa länteen suuntautuvia valtavaatimuksia. Kansainliiton näennäiseen turvallisuuteen tuudittautunut Ruotsi oli siksi valinnan edessä: joko ryhtyä hoitamaan Pohjolan alueen yhteistä puolustusta Suomen itärajalla tai vetäytyä takaisin perinteiseen puolueettomuuteen ja hyväksyä toivoton puolustusstrateginen asema, jossa Suomi on Neuvostoliiton käsissä.⁴ Antingen - eller -kirjans turvallisuuspoliittiset ajatukset saatettiin sotilaspääsihteri Jungin myötävaikutuksella välittää vuoden 1930 puolustuskomissiolle ja liittää vähitellen myös yleisesikunnan suunnitelmiin.⁵ Ruotsilla oli myös Kansainliiton sanktioasiakirjan nojalla kansainoikeudellinen peruste tehdä suunnitelmia, jotka koskivat mahdollista puuttumista Ruotsin naapurimaiden asioihin.⁶

Suomen asioihin puuttumista sanktioasiakirjan perusteella selviteltiin yhä tiheämpien sotilasvierailujen yhteydessä sekä pää-

esikuntien välisen suoran yhteistyön ja tiedustelumatkojen avulla. Ruotsin puolustusvoimien yleisesikunta (vuodesta 1937 puolustusvoimien esikunta) tarvitsi muun muassa laajaa yksityiskohtaista tietoa satamista, rautateistä ja ryhmittymisalueista voidakseen suunnitella Ruotsin kenttäarmeijan siirtoa ja taisteluihin lähettämistä Kaakkois-Suomeen. Mitä aikaisemmin ruotsalaiset joukot olisivat paikalla, sitä suurempi mahdollisuus olisi vastata keskitetyllä vastahyökkäyksellä Neuvostoliiton hyökkäykseen. Tarkoitus oli viedä ruotsalaiset joukot Suomeen Norrbottenista tai aluksilla Norlannin rannikolta ja kuljettaa ne sitten Suomen rautateitä pitkin kaakkoa kohti.

Muuttuneen kansainvälisen tilanteen vuoksi ja Suomen puolustusvoimien pääesikunnan kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen Ruotsin puolustusvoimien operatiivisia suunnitelmia alettiin tarkistaa vuonna 1934. Suhteellisen ylimalkaiset, 1920-luvun lopulla hahmotellut sotatapaukset täsmentyivät vähitellen, ja ne liitettiin suunnitelmiin, jotka koskivat asioihin puuttumista sanktioasiakirjan nojalla.⁷

Vuoden 1937 sotasuunnitelmissa operoitiin neljällä sotatapauksella. Sotatapaus I sisälsi Suomen asioihin puuttumisen sanktioasiakirjan nojalla periaatteessa koko kenttäarmeijalla divisioonan suuruista Skoonen suojajoukkoa lukuun ottamatta. Suomessa olevat sotavoimat koottaisiin 1. armeijakuntaan, joka oli tarkoitus sijoittaa suuren järvialueen ympärille Karjalan kannakselta luoteeseen, ei siis itse suomalaisten Kannaksella sijaitsevalle pääpuolustuslinjalle. Sotatapaus II ja III sisälsivät Neuvostoliiton hyökkäyksen itse valtakuntaa vastaan, joko suoraan Itämeren yli Keski-Ruotsia kohti (sotatapaus II) tai lounaisen Suomen kautta ja Tornionjoen yli (sotatapaus III). Jälkimmäisessä tapauksessa 1. armeijakunta jäisi eteläiseen Norlantiin alueelle, josta hoidettaisiin sotatapaus I:n kuljetus. Samanaikaisesti 2. armeijakunta organisoitaisiin Norlannin pohjoisosan puolustusta

varten. Tähän liitettiin uusi sotatapaus IV joka sisälsi Saksasta tulevan hyökkäyksen Skoonea vastaan joko Sjöllandin kautta tai suoraan kohti etelärannikkoa. Kuten huomataan, sotatapaus I ja II ovat ilmeisen samankaltaisia, mikä tarkoitti käytännössä sitä, että sotavoimat voitaisiin myös puolueettomuuden vallitessa ryhmittää niin, että myöhempi Suomen asioihin puuttuminen helpottuisi.⁸

Kiristynyt ulkopoliittinen tilanne 1930-luvun lopulla sekä Saksan ja Neuvostoliiton välinen kilpailu Itämeren alueella aiheutti sen, että suomalais-ruotsalainen sotilasyhteistyö keskittyi Ahvenanmaan yhteiseen puolustukseen (ns. Tukholman suunnitelma).⁹ Yhteinen Ahvenanmaan puolustus kaatui kuitenkin ruotsalaisten haluttomuuteen toimia tavalla, joka olisi suurvaltojen mielestä saattanut vaikuttaa uhmakkaalta. Tukholman suunnitelma ei ollut ruotsalaiselta taholta osa laajempaa politiikkaa vaan paremminkin erilaisten yhteensopimattomien ulkopoliittisten virtausten välinen kompromissi, tai Wilhelm Carlgrenin sanoin:

Suunnitelma, jonka piti torjua suurvaltojen iskut ja yllätyshyökkäykset tätä aluetta vastaan mutta jota ei voitu toteuttaa ilman suurvaltojen suostumusta. Puolustusliiton ja puolueettomuuden välimuoto. Puolinaisuuden politiikkaa, ei sitä eikä tätä.¹⁰

Talvisodan sytyttyä 1939 Ruotsin armeija mobilisoitiin sotatapaus III:n mukaisesti ja 1. armeijakunta järjestäytyi sotavalmiuteen Norlannin pohjoisosaan. Suomen asioihin puuttuminen sanktioasiakirjan nojalla ja Ahvenanmaan suunnitelma jäivät kuitenkin toteuttamatta, jollei oteta huomioon Ahvenanmeren miinoitusta - ns. pohjoista sulkua.¹¹ Ruotsi avusti Suomea toimittamalla sotatarvikkeita ja lähettämällä vapaaehtoisia, mutta muuten maa oli alkanut vetäytyä "puolueettomuuden kotelokoppaan".¹² Maassa oli kuitenkin hyvin vahvoja sisäisiä ristiriitoja, ja vielä maaliskuun alussa 1940 puolustusvoimien esikunnassa laadittiin salaisia interventiosuunnitelmia. Työtä tehtiin kaikesta päätellen sekä

puolustusvoimien komentajan Thörnelliin että hallituksen selän takana. Pääministeri Per Albin Hansson sai tietää asiasta Yleiseltä turvallisuuspalvelulta (Allmänna säkerhetstjänsten), joka pelkäsi sotilasvallankaappausta.¹³

Ruotsalainen sotilastaho jatkoi jonkinlaista intervention suunnittelua keväeseen 1941, jolloin kävi selväksi, että suurpoliittiset olosuhteet olivat muuttuneet Suomen suuntauduttua Saksaan päin. Ahvenanmaan suunnitelmaa kuitenkin jatkettiin ja se sai uuden sisällön. *X-operaatio* tarkoitti, että Ruotsin sotavoimat voisivat nopeasti ja yllättäen vallata Ahvenanmaan, jos Saksa ja Neuvostoliitto aloittaisivat kilpajuoksun alueen hallinnasta. Operaatio aloitettaisiin joukkojen maahanlaskulla ja sotilainvoimista toteutettavalla maihinnousulla. X-operaatioon osoitettuja erityisiä joukko-osastoja harjoitettiin ja ne olivat mobilisoituina kesällä 1944.¹⁴

YYA-SUOMI

Välirauha 1944 sekä sitä seurannut muutos Suomen suvereniteetissa ja turvallisuuspoliittisessa asemassa johtivat siihen, että sotilaallisen yhteistyön edellytykset supistuivat huomattavasti tai katosivat tyystin. Ehrensvärdin pessimistinen ennustus ei tosin toteutunut; Suomi välttyi sekä miehitykseltä että itäeurooppalaisen mallin mukaiselta "kansandemokratialta". Mutta turvallisuuspoliittisesti maa oli liitetty Neuvostoliiton etupiiriin. Sen vahvistuksena pidettiin sekä Pariisin rauhan lausekkeita että yya-sopimuksen ensimmäistä artiklaa.¹⁵

Ruotsin turvallisuuspoliittinen suhde Suomeen oli näkökulmaltaan kaksijakoinen, etenkin 1960-luvun puoliväliin ja ensimmäisen kylmän sodan päättymiseen saakka. Poliittinen johto pyrki yhtäältä säilyttämään Suomen suvereniteetin ja välttämään kitkaa ja kriisien eskaloitumista, jotka saattaisivat johtaa Neuvosto-

liiton vaatimuksiin tai uusiin sotilaallisiin siirtoihin. Toisaalta kellään tuskin oli harhakuvitelmia siitä, mikä Suomea odottaisi, jos sattuisi vakava suurvaltakriisi, johon pienet valtiot eivät voineet vaikuttaa. Siksi oli erittäin tärkeää seurata valppaasti jokaista muutosta Neuvostoliiton suhtautumisessa Suomeen, varoituksena Ruotsin puolustus- ja ulkopoliittikan johdolle.¹⁶

Melko pian sodan päätyttyä syntyi ns. Suomen argumentti, toisin sanoen ruotsalaisten kuvitelma eräänlaisesta tasapainotilanteesta Ruotsin pidättyväisyyden ja Neuvostoliiton hyväksymän status quon välillä. Tai paremminkin Ruotsin varomattomuuden ja sen vaaran välillä, että venäläiset aloittaisivat vastatoimet Suomea kohtaan. Jälkeenpäin on vaikea saada selville, kuinka laajasti "Suomen argumentissa" oli kyse ruotsalaisten aidosta pelosta tai kuinka laajasti sitä käytettiin hyväksi sellaisten toimintalinjojen legitimoinnissa, joilla oli paremminkin muita vaikuttimia. Sekä poliittinen että sotilaallinen lähdeaineisto vahvistavat kuitenkin, että keskustelua todella käytiin ja että se oli osa ruotsalaista turvallisuuspoliittista ajatusmaailmaa.

Valaiseva esimerkki voidaan ottaa Tage Erlanderin päiväkirjoista. Helmikuun alussa 1950 Ruotsin hallitusta varoitettiin Neuvostoliiton odotettavissa olevasta painostuksesta Suomea kohtaan. Erlander reagoi tietoihin haukkumalla Ruotsin puolustusvoimien komentajan Helge Jungin. Tämä oli edellisen vuoden marraskuussa pitänyt Lundissa opiskelijoille puheen, joka oli hallitukselle erittäin epämieluisa. Jung oli pitänyt jokseenkin mahdottomana, että Ruotsi jäisi ulkopuoliseksi, jos Neuvostoliitto hyökkäisi länteen: "Venäjä haluaa nyt luultavasti kokeilla Ruotsia sen kirotn Jungin idioottimaisen Lundin-puheen jälkeen", Erlander kirjoittaa ja jatkaa: "Jos Suomelle tapahtuu jotain, siitä saadaan kiittää Jungia."¹⁷

Kommentti osoittaa, että Ruotsin oletetulla varomattomuudella ja Neuvostoliiton vastatoimilla Suomea kohtaan kuviteltiin ole-

van jokin yhteys. Siitä näkyy myös taipumus yliarvioida ruotsalaisten toimien merkitys sekä taipumus antaa lausuntoja, jotka itsessään herättivät pelkoa. Juuri se välähtää selvästi Ruotsin toiminnassa noottikriisin aikana syksyllä 1961. Puolustusvoimien johto ja hallitus eivät tuolloin ryhtyneet lisäämään valmiutta, kuten kutsuntoja tai muuta ulospäin näkyvää toimintaa.¹⁸

Vaikka Suomen argumentti blokkiajan myöhäisemmässä vaiheessa liitettiin puolueettomuuspoliittiseen liturgiaan, se institutionalistui muiden liturgisten ainesten tavoin. Konkreettisesti kyse oli sotilaallisen normaalitoiminnan ja julkisten analyysien pitkälle menevästä diplomatisoinnista. Erityisesti noottikriisin jälkeen tähdennettiin sitä, ettei Suomen aluetta loukattaisi tarkoituksellisesti eikä tarkoituksettomasti. Upseerit saivat matkustaa Suomeen tiedustelutehtävissä vain kahden upseerin ryhmissä, mikä ei koskenut Tanskaa eikä Norjaa.

Suomen argumentin mukaisesti kaikki sotilaallisen yhteistyön muodot tai sotilaalliset valmistelut Suomea vastaan olivat turvallisuuspoliittista uhkapeliä, joka oli vaarassa aiheuttaa vähiten toivotun kehityksen: Neuvostoliiton uhkavaatimuksen asemien uudelleenryhmittämisestä. Yhdessä mielessä tehdyt toimenpiteet saattoivat siis viedä pohjan toisessa mielessä tehdyiltä turvallisuuspyrkimyksiltä. Tämä ongelma koski mitä suurimmassa määrin Ruotsin koko "jälleenvakuutuspolitiikkaa" länsivaltoja kohtaan. Virallinen puolueettomuusargumentti ja siinä julkilausuttu torjuva kanta sotilaalliseen yhteistyöhön ei merkinnyt sitä, että Ruotsi olisi jättänyt osallistumatta kyseiseen yhteistyöhön. Se merkitsi vain sitä, että se tapahtui salaisesti eikä siitä tiedotettu virallisesti. Suomen argumenttia

on järkevää tarkastella samalla tavalla. Suunnittelu tai yhteistyö, josta olisi raportoitu avoimesti tai joka olisi ollut suuremman ryhmän tiedossa, ei tullut kysymykseenkään. Siksi sen mahdollista esiintymistä on tutkittava ennakkoluulottomasti.

STRATEGISEN PUOLUSTUKSEN SUUNNITTELU

1930-luvun suunnitelmat Suomen asioihin puuttumisesta sanktio-asiakirjan perusteella edustivat strategisesti offensiivista ajattelua. Ruotsin sodanjälkeistä sotasuunnittelua hallitsi sotavuosien suuntautuminen strategiseen puolustukseen; Ruotsin puolustuksen tuli odottaa hyökkäystä ja sulauttaa se omalla alueella käytävään viivytyks- ja torjuntataisteluun. Taustalla ei ensi kädessä ollut poliittis-ideologinen harkinta, vaan huomioon otettiin pienen valtion sotilaalliset edellytykset erittäin ylivoimaisen suurvallan välittömässä läheisyydessä.

Ruotsissa sodan loputtua aloitetuissa strategisissa tutkimuksissa todettiin, että uusi valtopoliittinen järjestys ja Neuvostoliiton eteentyönnetty asema Itämeren alueella olivat tehneet Ruotsin asemasta uhanalaisen. Ruotsin puolustuksen oli sen tähden pyrittävä voittamaan aikaa idästä tulevan hyökkäyksen yhteydessä, jotta läntisellä avulla olisi merkitystä ja se ehtisi ajoissa perille. Suurimittaiset avunantotoimet sodan myöhemmässä vaiheessa olivat suunnittelun tärkeimpänä lähtökohtana 1960-luvun toiselle puoliskolle saakka, jolloin Euroopassa joko ydinasekynnyksen alla tai sen ympärillä käytävän sodan arvioitiin kestävän yhä lyhyemmän ajan (paremminkin viikkoja kuin kuukausia).¹⁹

Sekä sotatapaus I että IV olivat kadonneet uudessa strategisessa tilanteessa. Jäljellä olivat sotatapaus II (Neuvostoliitto) ja sotatapaus III (länsivallat). Sotatapaus III oli kuitenkin vain pelkkä muodollisuus; operatiivista suunnitelmaa ei tehty. Kun ulkoministeri Undén ehdotti vuonna 1952, että puolustusvoimien esikunta laatisi sotatapaus III:lle

suunnitelman, sotilastaho reagoi kiivaasti eikä länsitapausta tutkittu koskaan.²⁰

Operatiivisen suunnittelun kohteena oli koko kylmän sodan ajan sotatapaus II, joka oli jaettu alueellisiin alakategorioihin. II S tarkoitti hyökkäystä Etelä-Ruotsia vastaan meriteitse eteläisen

Itämeren yli tai Tanskan kautta. II C (myöhemmin nimellä 2 Ö) sisälsi voimakkaan hyökkäyksen suoraan Keski-Ruotsiin. II N sisälsi hyökkäyksen Pohjois-Suomen kautta Tornionjokilaaksoon. Jokaisessa tapauksessa oletettiin, että Neuvostoliiton varsinaiset operaatiokohteet olivat Ruotsin ulkopuolella ja että Ruotsin alueen hallinta ei sinänsä ollut mikään itseisarvo. "Pahin tapaus" oli se, että Neuvostoliitolla oli valmiudet hyökätä Ruotsiin samanaikaisesti useilta pääsuunnilta, eli sotatapaus II SN.²¹

Sekä sotatapaus II N:ssä että II C:ssä (2 Ö) ratkaisevana tekijänä oli Neuvostoliiton pääsy Suomen alueelle. "Suomen argumentti" ei tarkoittanut, että strategiaa pohdittaessa ja sotasuunnitelmia tehtäessä olisi elätelty minkäänlaisia harhakuvitelmia Suomen mahdollisuuksista säilyttää suvereniteettinsa suurkonfliktin sattuessa. Pidettiin selviönä, että sellaisen konfliktin keskitysvaiheessa Neuvostoliitto aktivoisi yya-sopimuksen ja esittäisi uhkavaatimuksin tai "neuvottelujen" yhteydessä pääsyä Suomen alueelle, aluevesille ja ilmatilaan. Verukkeena saatettaisiin käyttää defensiivistä tarkoitusta, mutta sen oletettiin olevan itsestään selvästi osa keskitysmarssia ennen hyökkäyssotaa pohjoisella sivustalla. Suomesta oli siten suunnitelmissa tehty kuljetustekninen puskurivyöhyke; Ruotsille tärkein strateginen etu oli etenkin pohjoisen keho liikenneverkko sekä olematon sotilaallinen infrastruktuuri.

Ruotsin sotilastaho seurasi melkoisen huolestuneena Suomen liikenneverkon laajentumista 1960-luvulta lähtien. Toki sen ymmärrettiin kuuluvan yhteiskunnan kehittymiseen, mutta epäilyt

Neuvostoliiton painostuksesta nousivat välillä pintaan. Ruotsin tiedustelupalvelu päivitti jatkuvasti teoreettista kuljetussuunnitelmaa, jonka avulla voitiin laskea miten nopeasti ja laajasti Neuvostoliiton sotavoimat saattoivat ryhmittyä etupainoisesti Lounais-Suomessa ja Tornionjokilaaksoa vastaan.²² Ruotsia vastaan olisi voitu suunnata sivustahyökkäys Selkämeren ja Pohjan-

lahden yli sen mukaan, saisiko Neuvostoliitto Suomen hallintaansa ja kuinka nopeasti. Pohjoisen Norlannin puolustus olisi silloin kilpajuoksua venäläisten Suomen kautta kulkevan keskitys. marssin ja Ruotsin puolustusvoimien Keski-Ruotsista tulevien mobilisointi- ja keskityskuljetusten välillä. Noin kolmasosa Ruotsin kenttäarmeijasta oli perusvaihtoehdon mukaisesti jaettu puolustamaan kahta pohjoisen Norlannin linnoitusjärjestelmää, Kalixin ja Luulajan asemia (etumainen ja taaempi torjuntavyöhyke). Neuvostojoukkoja estettäisiin viimeiseen asti tunkeutumasta malmirataa pitkin kohti Narvikia.

Puolustusvoimain komentajan operaatiokäskyssä vuodelta 1967 sanotaan kuitenkin, että perusvaihtoehdossa pohjoisen Norlannin sotavoimia vähennettäisiin neljänneksellä. Ruotsin sotilastaholla tunnuttiin tuolloin arvioitavan, että marsittuaan maahan yya-sopimuksen ensimmäisen artiklan nojalla (Neuvostoliiton tuki Suomen puolustukselle "Saksaa tai Saksan kanssa liitossa olevaa valtaa vastaan") Neuvostoliitto ei voisi aivan täysin luottaa pakolla värvättyyn aseveljeen, vaan se joutuisi irrottamaan muutaman divisioonan varmistukseen keskitysalueet.²³

Strateginen puolustus tarkoitti erityisesti ensimmäisinä sodan jälkeisinä vuosina sitä, että Ruotsin sotavoimat keskittyivät oman alueen puolustamiseen. Mutta strategisen puolustuksen puitteissa hyväksi käytettäisiin kaikki mahdollisuudet offensiiviseen yhteenottoon; puolustushaarojen taktiset periaatteet olivat siis ilmeisen offensiivisia.

Tämä tarkoitti, että operatiivisella ja taktisella tasolla saatettiin suunnitella erilaisia, valtion rajojen ulkopuolisia sotilaallisia toimenpiteitä. Sota oli sotaa, ja heti kun se syttyi, kaikki aikaisemmat varotoimet olisivat poissa laskuista. Naton kanssa aloitettaisiin avoin yhteistyö, liittouman esikuntien yhteistoiminta varmistettaisiin ja USA:n ydinasesuoja aktivoitaisiin tarvittaessa.²⁴ Ei ollut myöskään enää syytä laskelmoida, että poliittisesti rajoitettaisiin taktista ja operatiivista toimintaa sen

varalta, että Neuvostoliitto miehittäisi Suomen tai uhkaisi sen aluetta. Strateginen puolustus muodostuisi tällöin taktisesti offensiivisista hyökkäyksistä, joiden tarkoitus oli viivyttää ja vaikeuttaa vihollisen etenemistä.

TIEDUSTELUPALVELU

Suomen osa passiivisena kuljetusteknisenä hidastevyöhykkeenä aiheutti sen, että siitä tuli sota-aikana tai ns. harmaassa vaiheessa Ruotsin ehdottomasti tärkein tiedustelualue. Baltiaa koski periaatteessa sama tilanne, mutta siellä Ruotsin tiedustelupalvelun mahdollisuudet tehokkaaseen toimintaan olivat ilmeisistä syistä hyvin rajoitetut.

Salainen tiedustelupalvelu (T- kontoret) aktivoi uudelleen agenttiverkoston Suomessa ja Baltiassa 1940-luvun lopulla. Verkosto koostui "nukkuvista" agenteista, joiden oli määrä aloittaa toiminta sotatilanteessa ja raportoida Ruotsiin radion välityksellä. Mutta tiedusteluverkostoa voitiin käyttää myös rauhan aikana.²⁵ Ruotsalainen taho laski myös saavansa epävirallisesti tietoja venäläisten siirtymisistä Suomessa sotilashenkilöstöltä sekä tullin, poliisilaitoksen ja valtion rautateiden siviilivirkamiehiltä.

Tietojen keräämisellä ja Suomen alueelle ulotetulla eteentyönnetyllä tiedustelulla oli tärkeä merkitys pohjoisen Norlannin puolustuksessa, ja

siten se ei ollut vain keskeisten tiedusteluelinten asia, vaan kuului myös paikallisille instansseille (2. armeijakunnalle, myöhemmin sotilasalue ÖN:lle). Ruotsi oli täysin riippuvainen siitä, että se saattoi jatkuvasti seurata neuvostoliittolaisten joukko-osastojen etenemistä ja kasvavaa voimaa Suomen puoleisella rajalla. Ennen sodan syttymistä se oli mahdollista yhteistyössä suomalaisten viranomaisten kanssa sekä viestitiedustelun ja erityisten tiedusteluelinten avulla. Tilanne muuttui sodan

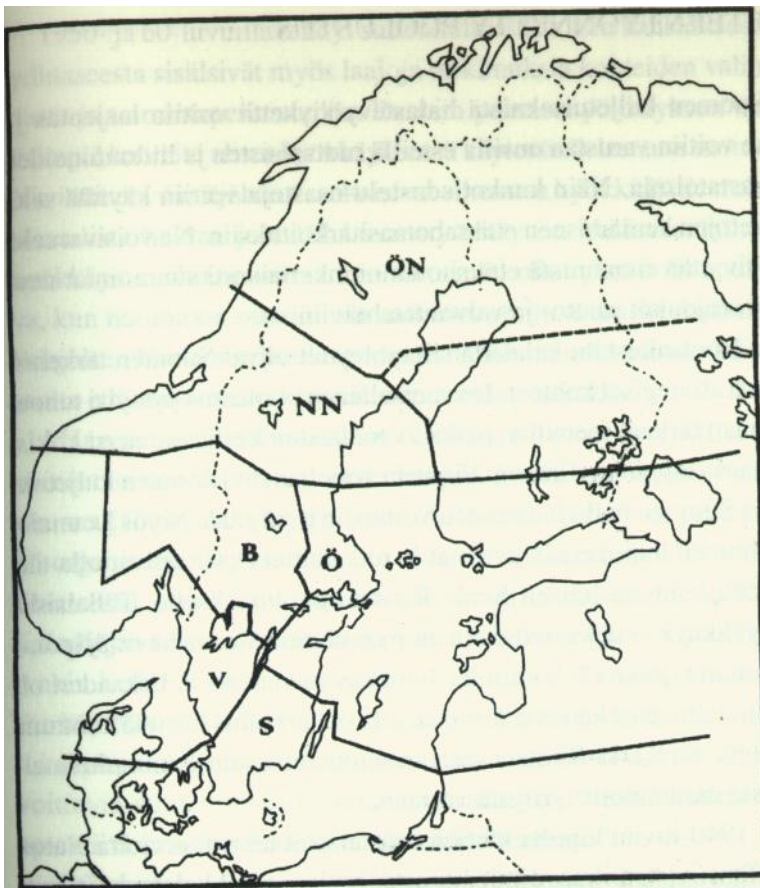
syttyä, jolloin ruotsalaiset joukko-osastot saattaisivat toimia niin syvällä Suomessa kuin se oli käytännöllisesti mahdollista. Sotilasalueiden vastuu tietojen keräämisestä sota-aikana oli jo 1950luvulla jaettu ja ulotettu vieraalle alueelle.²⁶ Komentaja Opo (1967) määrittäi toiminta-alueet, joilla tiedustelutoimintaa harjoitettaisiin niin syvällä vieraalla alueella kuin tiedustelukeinojen kantavuus salli.²⁷ Sotilasalue Ö sai Lounais-Suomen, Ahvenanmaan saariston ja Suomenlahden. Sotilasalue ÖN sai Porin-Mikkelin linjan pohjoispuolisen Suomen. Eteläisen Norlannin sotilasalue ottaisi vastuun keskisestä Suomesta apunaan ilmavoimien tiedustelujoukko-osastot (ks. karttaa).

Pohjoisen Norlannin olosuhteet olivat luku sinänsä, koska kaikki tiedustelu oli pohjimmiltaan tehtävä Suomen alueella. Päämajan tiedustelupalvelulla oli kokonaisvastuu venäläisten keskitysmarssia koskevasta tiedustelusta Leningradin sotilasalueella ja Suomessa, kun taas sotilasalue ÖN:llä oli vastuu lähi- ja kaukotiedustelujoukko-osastoista.

Lähinnä rajaa oli erityisiä rajajääkärijoukko-osastoja. Ne oli rekrytoitu paikallisesti ja niiden odotettiin voivan toimia Tornionjokilaakson molemmilla puolilla. Ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosikymmeninä käytettiin ratsain liikkuvia tiedustelujoukkueita, joita voitaisiin käyttää

myös rajan itäpuolella, ja myöhemmin otettiin käyttöön itsenäiset kenttäjääkäripataljoonat.

Kaukotiedustelun tärkeimmät joukko-osastot muodostuivat laskuvarjojääkärikomppanioista, joiden sijoituspaikka oli Pohjois-Norlanti. Niiden tarkoitus oli pudottaa laskuvarjoilla syvälle Suomen alueelle maantie- ja rautatieyhteyksiin kohdistuvissa tiedustelutehtävissä (ja sodan sytyttyä sabotointitehtävissä). Joukko-osastot pudotettaisiin joukkue kerrallaan, mutta kun DC3-koneet olivat vanhentuneet, ryhdyttiin suunnittelemaan siviililentokoneista tehtäviä pienempien ryhmien pudotuksia. Tämä oli paremminkin kuljetustekninen välttämättömyys kuin taktisesti

toivottavaa. Tiettyjen kaukotiedustelujoukko-osastojen toiminta olisi luultavasti voinut alkaa myös ennen sodan syttymistä. Erityinen tiedusteluesikunta organisoitiin johtamaan kaukotiedustelujoukko-osastoja ja kommunikoidaan niiden kanssa. Se ryhmitettiin erilleen sotilasalue ÖN:n suojatiloista muun muassa siksi, että kaukotiedustelujoukko-osastojen viestiyhteyksiä voitaisiin suojella paremmin.

ETEENTYÖNNETTY PUOLUSTUS

Suomen kuljetusteknistä hidastevyöhykettä voitiin laajentaa ja se voitiin varustaa uusilla esteillä ruotsalaisten ja liittoutuneiden vastatoimin. Näin kaukotiedustelu-osastoja voitiin käyttää sekä tietojen keräämiseen että sabotaasitarkoituksiin. Ne voisivat sekä viivyttää etenemistä että sitoa moninkertaisesti suuremmat neuvostojoukot saattaja- ja valvontatehtäviin.

Ruotsalaiselta kannalta siltayhteydet olivat Suomen tärkeimmät strategiset kohteet. Jos ruotsalainen puolustus pystyisi tuhoamaan tärkeät joenylityspaikat, venäläisten keskitysmarssi kokisi suuria tappioita. Etenkin Viipurin armeijan divisioonien kuljetukset Suomen halki luoteeseen voitaisiin pysäyttää. Myös Lounais-Suomen lento-kentät, satamat ja tutkalaitteet saattaisivat olla tärkeitä kohteita itäisen Keski-Ruotsin puolustukselle. Tällaisissa hyökkäyksissä käytettäisiin etupäässä ruotsalaisia hävittäjäpommittajia, jotka oli koottu El-hyökkäyseskaaderiin. Eskaaderi oli kuitenkin ensi kädessä resurssi, jota oli tarkoitus käyttää koottuna Etelä- tai Keski-Ruotsia vastaan suunnattua suurta suunnitelmallista maihinnousuyritystä vastaan.

1940-luvun lopulta lähtien ruotsalaiset tekivät arvioita Naton ofensiivisten ilmavoimien tuesta, ensin amerikkalaisten ja brittiläisten pommittajien antamasta ja myöhemmin myös Naton taktisten ilmavoimien antamasta tuesta. Ydinvoimakynnyksen ylittävässä sodassa Nato huolehtisi ydinasehyökkäyksestä Itämeren vastarannan strategisiin avainkohteisiin (lastaussatamiin, liikenteen solmukohtiin, johtokeskuksiin ja lentotukikohtiin). Naton pohjoisessa johtoesikunnassa identifioitiin mahdollisiksi ydinasekohteiksi Baltian ja Leningradin sotilasalueet sekä Suomi. Erityinen amerikkalainen lento-joukko-osasto sijoitettaisiin varhaisessa vaiheessa ydinasetehtäviin Etelä-Norjaan pohjoisen johtoesikunnan vastuualueelle.²⁸

1950- ja 60-luvuilla tehdyt suunnitelmat Ruotsin kansallisesta ydinaseesta sisälsivät myös laajoja tutkimuksia kohteiden valinnasta ja toimintaperiaatteista. Ruotsin ydinasehyökkäyksen tärkeimpiä kohteita olivat hyökkäyksessä käytettävät lastaussatamat. Yksittäiset ydinräjähteet saattaisivat aiheuttaa hyökkääjälle maksimaalista haittaa ja estää laivaustyöt täysin. Vastaavanlainen hyökkäys maihinnoususatamia vastaan ei ollut yhtä houkutteleva, kun huomioon otettiin sen vaikutus omiin asutuskeskuksiin. Pohjoisen Norlannin puolustuksessa harkittiin sekä taktisia ydinaseita että massiivista kemiallisten aseiden käyttöä.²⁹

Maavoimien joukko-osastot olisivat puhtaasti teoreettisesti voineet toimia Suomen alueella Pohjois-Norlannista käsin, etenkin sen jälkeen kun täysin maastokelpoiset Norlannin prikaatit oli organisoitu 1960-luvulla. Se olisi kuitenkin ollut mahdotonta tilanteessa, jossa neuvostojoukot keskitettiin hyökkäämään Kalixin linjaa vastaan. Norlannin prikaatien ilmatorjunta toimi kuitenkin heikosti siihen asti, kunnes "Ohjus-70"-järjestelmä otettiin käyttöön 1970-luvun

keskivaiheilla. Koska prikaateilta puuttui myös sirpalesuojattuja kulkuneuvoja, ne olisivat olleet haavoittuvia strategisessa hyökkäysoperaatiossa. Tästä sisällöstä operatiivista suunnitelmaa ei myöskään tunneta.³⁰

1960-luvun sotasuunnittelussa näkyvä kasvava uhka itäistä Keski-Ruotsia vastaan teki Ahvenanmaan saaristosta ja sitä ympäröivästä merialueesta jälleen tärkeän. Lounais-Suomen infrastruktuurin laajentaminen ja etenkin mahdollisuudet sijoittaa eteentyönnettyjä taktisia lentotukikohtia siviililentokentille lisäsivät Neuvostoliiton mahdollisuuksia sulkea Ahvenanmeri ja saada tukea hyökkäykselle Uplannin rannikkoa vastaan. Komentajan operaatiokäskyssä vuodelta 1967 sotilasalue Ö:n päätehtävänä oli torjua invaasio. Mutta sotilasalueen sotavoimien oli samanaikaisesti estettävä hyökkääjän siirtyminen meriteitse Ahvenanmeren ja Merenkurkun yli tai vaikeutettava sitä "sekä estettävä hyökkääjää käyttämästä Ahvenanmaan ja Turun saaristoja".³¹

Viittaus Ahvenanmaahan ja Turunmaan saaristoon on huomionarvoinen siksi, että sotilasalue Ö:tä nimenomaan käsketään

suunnittelemaan ja valmistelemaan operaatioita Suomen alueella/aluevesillä. Annettu tehtävä tarkoitti luultavasti etupäässä miinoituksia sekä pintataistelun ja sukellusveneyksiköiden operaatioita.³² Saksalaisvaikutteisen *Auftragsbefehl*-perinteen mukaisesti alijohtajalle annettiin hyvin laajat valtuudet keksiä itsenäisesti keinot, joilla annettu tehtävä ratkaistiin annettujen resurssien puitteissa.

SOTILAALLINEN YHTEISTYÖ?

Olivatko sotilasalue Ö:lle vuonna 1967 annetut tehtävät merkki laajemmista ruotsalaisista pyrkimyksistä, ja samalla runsaat kaksi vuosikymmentä aiemmin uinahtaneen X-operaatiosuunnitelman uudelleen henkiin herättelyä? Entä merkitsikö kasvanut kiinnostus Ahvenanmaan ja Turunmaan saaristoja kohtaan, että kysymys Suomen ja Ruotsin sotilaallisesta yhteistyöstä tuli jälleen ajankohtaiseksi? Käytettävissä oleva materiaali ei anna vastausta

näihin kysymyksiin, mutta operatiiviset reunaehdot antavat joitakin lähtökohtia keskustelun jatkamiselle.³³

Ruotsin sotasuunnittelu rakentui koko sodanjälkeisen ajan sille, että perusvaihtoehtoon kuuluvat vahvat liikkuvat asevoimat pysyivät komentajan alaisena strategisena reservinä. Alueellisille alijohtajille annettaisiin käyttöön tätä strategista reserviä heti, kun hyökkääjän painopisteen suunta voitiin vahvistaa. 1950-luvulla strategisena reservinä oli 1. armeijakunta, jolla oli kolme jalkaväkiyhtymää (divisioonaa vastaavia) ja yksi panssariprikaati. 1960-luvulla strategisena reservinä oli 10 jalkaväkiprikaatia ja neljä panssariprikaatia. Eri vaihtoehtoihin kuuluvat sotavoimat

olivat siten käytettävissä, kun joukko-osastot oli mobilisoitu ja organisoitu sotaa varten.

Toinen kysymys oli kuljetuskapasiteetti. Keskityskuljetukset hoidettaisiin pidemmällä etäisyyksillä etupäässä rautateitse. Kuljetusten suunnittelu oli hyvin monimutkaista, ja liiallinen improvisointi olisi uhannut aiheuttaa kaaoksen. Vaihtoehtoisia kuljetusmahdollisuuksia ei ollut oikeastaan lainkaan. Ruotsi ei hankkinut missään vaiheessa sotilaallista lentokuljetuskapasiteettia kokonaisten joukko-osastojen strategista siirtämistä varten. Palvelukseen määrättyä henkilöstöä olisi voitu tietyssä määrin kuljettaa siviilikoneilla Pohjois-Norlantiin ja Gotlantiin.

Hypoteettinen kysymys Ruotsin jonkinmuotoisesta sotilaallisesta tuesta Suomelle on myös nähtävä suhteessa Gotlannin vähitellen kasvaviin puolustusstrategisiin ongelmiin. Koska valtiovalta oli

asettanut tavoitteeksi, että valtakunnan kaikkia osia puolustettaisiin, "hälytyslankastrategian" soveltaminen ei alun alkaenkaan tullut kysymykseen. Gotlantia ei toisin sanoen voitu puolustaa resursseilla, joiden optimaalinen tarkoitus oli sotakynnystä ylittämättä estää Neuvostoliittoa kaappaamasta saarta. Operatiivinen suunnittelu oli sen sijaan sidottu laajaan vahvistus- ja huolto-operaatioon, jossa Gotlannin puolustuksesta huolehtisi mantereelta laivalla tuotu joukko. Gotlantiin sidottaisiin pakostakin suhteellisen suuria voimia, kun käyttöön otettaisiin suuret määrät kuljetustonnistoa, pintataisteluyksiköitä ja ilmapuolustuskalustoa.

Gotlannin yhteyksien suojelusta tuli laivastolle vähitellen entistä raskaampaa sitä mukaa kun Itämeren sotilaallinen tasapaino kävi Ruotsille epäedullisemmaksi ja aluskannassa siirryttiin yhä enemmän kevyeen laivastoon. Merikuljetusresurssit olivat siis olemassa, mutta ne olivat yhä enemmän sidottuja Gotlannin puolustukseen. On vaikea nähdä missä tapauksessa, muuten kuin radikaalisti muuttuneessa turvallisuuspoliittisessa tilanteessa *ennen*

sodan syttymistä, olisi ollut mahdollista irrottaa merikuljetus- ja saattoresursseja Suomeen ja/tai Ahvenanmaalle.

Jotta kysymys operatiivisesta yhteistyöstä Suomen kanssa tulisi muodossa tai toisessa Ruotsin sotilastaholla ajankohtaiseksi, oli oltava joku, jonka kanssa tehdä yhteistyötä sekä jokin yhteinen tavoite. Suomesta, joka yya-sopimuksen perusteella salli neuvostojoukkojen ryhmittyä Ruotsia vastaan, saattaisi pahimmassa tapauksessa tulla vastustaja, kun ruotsalaiset kaukotaisteluyksiköt hyökkäisivät sen kohteisiin.

Noottikriisin aikaisesta mallista näkyy, miten radikaalisti yhteistyötä koskevat turvallisuuspoliittiset reunaehdot olivat muuttuneet 1930-luvusta. Akuutti kriisi kylmän sodan eurooppalaisessa turvallisuusjärjestelmässä vaati sellaista pidättyvyyttä ja varovaisuutta, että sotilaallisten kontaktien ja yhteistyön mahdollisuudet vähenivät entisestään. Niinpä on

selvää, että Ruotsin turvallisuuspalvelu ja puolustusvoimien operatiivinen johto eivät saaneet minkäänlaista sotilaallista tietoa Suomesta. Noottikriisin jälkimainingeissa solmittiin jonkin verran yhteyksiä, mutta akuutissa kriisivaiheessa Ruotsin puolustusjohto toimi suurimmaksi osaksi umpimähkään.

Ruotsin puolustusvoimien esikunta sai tammikuun alussa 1962 Helsingissä olevan tiedustelukontaktin kautta raportin, jonka mukaan suomalaiset olivat kiinnostuneita bilateraalista sopimuksesta Ahvenanmaan aseman turvaamiseksi.³⁴ Huhtikuussa ilmeni, että Suomen puolustusvoimat oli luopunut pelkän länsipuolustuksen suunnittelusta ja alkanut käsitellä idästä tulevaa uhkaa.³⁵ Suomalaiset sotilashenkilöt alkoivat sekä epävirallisesti että julkisesti korostaa kontaktien ja yhteistyön tärkeyttä.

Ruotsalaisten sotilaiden päiväkirjamateriaalista ja puolueettomuuspoliittisen komission pitämistä kuulusteluista saa sen kuvan, että suomalais-ruotsalaiset sotilaskontaktit olivat 1960-luvun alkuun asti satunnaisia ja muodollisia. Carl-Eric Almgrenin

ollessa esikuntapäällikkönä 1961-68 Ruotsin puolustusjohto tuntuu ensimmäisen kerran saaneen tietoja suomalaisesta sotasuunnittelusta. Kun Stig Synnergren oli Ruotsin puolustusvoimien esikuntapäällikkönä ja myöhemmin monia vuosia puolustusvoimien komentajana, Suomen ja Ruotsin välille solmittiin läheiset ja kaikesta päätellen luottamukselliset suhteet, joita sitten jatkoivat hänen seuraajansa Lennart Ljung ja Bengt Gustafsson.

Näiden kontaktien sisältöä on vaikea suhteuttaa mahdolliseen sotilaalliseen yhteistyöhön sotatilanteessa. Korkean tason kontakteja voidaan pitää tarpeellisina, mutta ei yksistään riittävänä edellytyksenä salaisesti valmistellulle tai sodassa improvisoidulle yhteistyölle. Jos

tämä pitää paikkansa, edellytykset sotilaalliselle yhteistyölle luotiin vasta vuoden 1961 noottikriisin jälkimainingeissa.

Tietojen vaihtoa ja sotilaallista yhteistyötä harjoitettiin huomattavassa määrin 1970- ja 80-luvuilla. Vieraiden sukellusveneiden tekemät alueloukkaukset koettiin yhteisenä turvallisuusongelmana, ja Ruotsin puolustus sai epävirallisesti yksityiskohtaisia tietoja Suomen puolella sattuneista tapauksista. Operatiivista tietojenvaihtoa harjoitettiin myös sukellusveneentorjuntaoperaatioiden aikana. Varsovan liiton tilanteeseen liittyvää entistä laajempaa tiedusteluvaihtoa käytiin Puolan kriisin aikana 1980-1981, ja tällöin malli oli aivan toisenlainen kuin noottikriisin aikana kaksi vuosikymmentä aiemmin.³⁶

Ruotsin sotasuunnitelmiin liittyvä vaillinainen materiaali vuosilta 1945-1970 osoittaa yksiselitteisesti, että mitään laajaa suunnitelmaa Suomelle annettavasta sotilasavusta ei ollut, ja sellainen tuskin olisi ollut toteutettavissakaan muuten kuin puuttumalla mittavasti käynnissä olevaan operatiiviseen suunnitteluun. Suomen sotilaallinen vastarinta Neuvostoliiton marssiessa maahan olisi tietenkin ollut Ruotsille puolustusstrategisesti edullista, mutta sodanjälkeisen Pohjois-Euroopan poliittiset ja operatiiviset edel-

lytykset eivät olleet sellaisia, että Ruotsi olisi voinut sellaisessa tilanteessa puuttua asiaan muuten kuin marginaalisesti. Strategisen puolustuksen periaate antoi leimansa koko Ruotsin sotilaalliselle ajattelulle ja koko puolustusorganisaation rakenteelle.

Mutta eivätkö Ruotsin suunnitelmat länsiavusta näkyneet ohjeistuksessa aivan yhtä huonosti? Jos epävirallista turvallisuuspolitiikkaa voitiin harjoittaa toimintoja kirjaamatta niin, että sitä hoiti sotilashenkilöistä ja ministeriön virkamiehistä koostuva pieni keskeinen piiri, eikö vastaava yhteistyöprojekti Suomen kanssa olisi voitu pitää salassa yhtä menestyksekkäästi?

Kysymyksiin voidaan vastata sekä myöntävästi että kieltävästi. Ruotsin Nato-kontaktit, ennen kaikkea jatkuva esikuntatason yhteistyö Tanskan ja Norjan kanssa, johtivat tiettyjen teknisten järjestelmien koordinoimiseen ja yhteensopeuttamiseen (ilmavalvonta, radiolinkkiyhteydet, öljy- ja materiaalihuolto) sekä yhteisissä intresseissä olevien, sotasuunnitelmiin kuuluvien tiettyjen kohtien koordinointiin (esimerkiksi eteläisen Juutinrauman miinoitukset).

Pimennossa eivät suinkaan olleet salaiset vaihtoehtoisohjeistukset, vaan USA:n Ruotsille epävirallisesti antamien lupauksen sisältö. Samoin salattiin suunnitelmat, joilla valmisteltiin Ruotsin pääesikunnan ja valtionjohdon sekä Naton vastaavan johtorakenteen välistä yhteistyötä. Yleistä operatiivista yhteissuunnitelmaa ei ollut. Ruotsin armeijan joukko-osastoilla ei siis ollut koskaan kapasiteettia tehdä yhteistyötä Naton taktisen lennoston kanssa; sitä ei koskaan harjoiteltu eikä käsitelty koulutuksessa. Länsiavussa oli periaatteessa kyse siitä, että ruotsalaiset kävisivät omaa sotaansa ja Nato omaansa, jolloin jälkimmäinen toivotavasti auttaisi edellistä.

* * *

Ruotsissa 1930-luvulla tehdyt tutkimukset sanktioasiakirjaan perustuvista toimista karsivat pois Viron ja Latvian. Niiden sotavoimat olivat aivan liian heikot, luonnolliset puolustusedellytykset olivat huonot ja neuvostoylivoima oli musertava. Vuoden 1944 jälkeen vastaava tilanne koski valvontakomission, Pariisin rauhan ja yya-sopimuksen Suomea.

Ruotsin sodanjälkeinen strateginen pohdinta ja sotasuunnittelu voidaan nähdä niin, että Ruotsi sopeutui pienen valtion osaan Euroopassa mahdollisesti sattuvassa sotilaallisessa suurkonfliktissa.

Strategisen puolustuksen periaate tarkoitti, että sodan loputtua sotienvälisen ajan ja sota-ajan aktiivisista pyrkimyksistä luovuttiin. "Suurruotsalainen" perspektiivi vaikutti tosin vielä 1950- ja 60-luvuilla, mutta se sai muita ilmenemismuotoja, muun muassa pyrkimyksenä hankkia Ruotsille ydinaseita sekä kuvitelmina Neuvostoliiton tekemästä erillisestä hyökkäyksestä. Kyseessä oli jälleen *joko-tai*-skenaario, mutta tällä kertaa uhanalaisena reunavaltiona oli Suomen sijasta Ruotsi ja mahdollisena suojelumahtina Nato. Vaihtoehtoina oli joko taistella puolustamalla Tomionjokilaaksoa ja itäistä Keski-Ruotsia tai hyväksyä passiivisesti, että liittouman pohjoisen sivustan puolustaminen ei käynyt päinsä.

VIITTEET

¹ Tämä kirjoitus on luonnostelma laajemmasta tutkimusaiheesta, ja esittämiäni tulkintoja ja päätelmiä on siis pidettävä mitä suurimmassa määrin alustavina. Esitykseni perustuu suppeaan osaan hyvin laajasta sotilaallisesta suunnittelu- ja tiedustelumateriaalista, joka on vasta osittain avautunut tutkijoiden käyttöön eikä ole ehtinyt vielä systemaattisen tutkimuksen kohteeksi. Pääasiallisin poikkeus on entisen yleisesikuntaupseeri Bengt Wallerfeltin kirja *Si vis pacem - para bellum. Svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975* (1999).

² Eversti Martin Stewen oli Suomen sotilasasiamies Tukholmassa.

³ Carl August Ehrensverd, *Dagboksanteckningar 1938-1957* (1991), s. 219.

⁴ *Antingen-eller, freds- och försvarsproblemen i saklig belysning*. Toim. Helge Jung (1930).

⁵ Ks. Arvid Cronenberg *Militär intressegrupp-politik. Kretsen kring Ny Militär Tidskrift och dess väg till inflytande i 1930 års försvarskommission* (1977) ja Wilhelm Agrell, *Fred och fruktan. Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000* (2000), 3. luku.

⁶ Vuoden 1930 puolustuskomissio tutki useita mahdollisia tapauksia. Idässä Viro ja Latvia arvioitiin sotilaallisesti liian heikoiksi, Ruotsin apu ei yksinkertaisesti ehtisi ajoissa perille. Suomen tapauksessa sanktioasiakirjan soveltamista pidettiin

toteutuskelpoisena, koska Suomen armeijan arvioitiin pystyvän torjumaan Neuvostoliiton läpimurron niin kauan, että tilanteeseen puuttuminen oli mielekästä. Ks. Martti Turtola, *Från Torne älv till Systerbäck* (1987).

⁷ Arvid Cronenberg, Kapplöpfung med tiden. Svensk krigsorganisation och krigsplanering, kirjassa Bo Hugemark (toim.), *Stormvarning* (1989), s. 100.

⁸ Ibid., s. 106

⁹ Yhteinen Ahvenanmaan suunnitelma (koordinointisuunnitelma) oli sotilaalliselta näkökannalta sanktioasiakirjan nojalla toimimisen edellytys, koska se oli mahdollinen vain, jos Neuvostoliiton merivoimien toiminta Selkämerellä kyettiin estämään.

¹⁰ W. M. Carlgren, Varken-ellen. Reflexioner kring Sveriges ålandspolitik 1938-1939 (1977), s. 215.

¹¹ Ruotsin turvallisuuspoliittista harkintaa talvisodan aikana käsittelevä klassinen teos on edelleen Krister Wahlbäckin tohtorinväitöskirja, *Finlandsfrågan i svensk politik 1937-1949* (1964). Ks. myös Alf W. Johansson, *Per Albin och kriget* (1984).

¹² Viittaus koteloituneeseen perhosen toukkaan. Ilmaisun on tässä yhteydessä ottanut käyttöön prof. Alf W Johansson.

¹³ Johansson (1984), s. 125. Tiedot ovat Per Albin Hanssonin päiväkirjasta 5.3.1940.

¹⁴ X-operaatiosta ks. Bertil Stjernfelt, *Ålands hav och öar - brygga eller barriär?* (1991). Stjernfelt panee merkille, että Ruotsin suunnitelmiin vaikuttivat kokemukset Saksan hyökkäyksestä Norjaan 1940.

¹⁵ Puolustusvoimien komentajan suunnitelmissa *Vårt framtida försvar* (1947) Suomi esiteltiin yhdessä Itävallan kanssa "Neuvostoliiton vaikutuspiiriin kuuluvana alueena".

¹⁶ Ks. Kent Zetterberg, *I skuggan av Stalin. En säkerhetspolitisk balansgång. Sveriges bevakning av Finlands öde 1944-49* (1995) Ruotsin suurlähetystön ja sotilasasiamiehen raportit Helsingistä kylmän sodan alkuvaiheessa.

¹⁷ Tage Erlander, *Dagböcker 1950-51* (2001), 5/2 1950.

¹⁸ Ks. Stig Ekman, *Den militära underrättelsetjänsten. Fem kriser under det kalla kriget* (2000) s. 58. Ekman kirjoitti tutkielmansa alkujaan vuoden 1974 tiedusteluselvitykseen, ja se oli salainen 1990-luvun lopulle saakka. Tutkielman tutkimuspohjana on periaatteessa koko puolustusvoimien esikunnan tiedusteluosastolle tullut tiedusteluaineisto.

¹⁹ Keskustelua ulkopuolisesta avusta, ks. Wilhelm Agrell, *Alliansfrihet och atombomber* (1985), luku 6.3. Strategisesta puolustuksesta ks. Bengt Wallerfelt, *Si*

vis pacem - para bellum. Svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975 (1999), s. 38 eteenpäin.

²⁰ Senaikainen puolustusvoimien komentaja Nils Swedlund esitti päiväkirjassaan, että uusi sotatapaus vaatisi vuosien työn ja satojen ihmisten osallistumisen: "Minä tuskin voin antaa esikunnalleni sellaista työtehtävää ilman vaikeita psykologisia seurauksia." Nils Swedlunds dagbok 812 1952 (Ruotsin sota-arkisto).

²¹ Sotatapausten yleiskatsaus, ks. Wallerfelt (1999). Sotasuunnitelma sisälsi joukko-osastoille suunnatut ohjeistukset. Keskeinen suunnittelutyö tehtiin esikunnassa (vuoteen 1961 asti myös merivoimien ja lennoston esikunnassa) vuodesta 1966 lähtien suuntaviivat annettiin komentajan operaatiokäskyssä. Jalkaväen, ilmavoimien ja merisotavoimien operatiivinen yhteenjärjestäminen delegoitiin uudelleenorganisoiduille sotilasalueiden esikunnille, jotka olivat puolustushaarojen yhteisiä. Sotasuunnitelmat päivitettiin tietyn ajan kuluttua, tai kun puolustusorganisaation suurehkot muutokset sitä vaativat.

²² Puolustusvoimien esikunnan tiedusteluosasto laski noottikriisin yhteydessä syksyllä 1961, että 18:lta täysin varustetulta venäläisdivisioonalta veisi 15 vuorokauden huoltovarmuuden kanssa kolme viikkoa marssia Ruotsin pohjoiselle maarajalle. Kaappaushyökkäyksessä laskettiin neljän venäläisen kärkidivisioonan saavuttavan rajan neljässä vuorokaudessa. Ks. Ekman (2000), s. 48.

²³ Wallerfelt (1999), s. 161.

²⁴ Tämän toimintalinjan muotoili nimenomaan puolustusvoimien komentaja Nils Swedlund 1950-luvulla. Liittoutumattomuus oli rauhanajan ilmiö, sotaa Ruotsi kävisi yhdessä länsivaltojen kanssa, mutta ruotsalaisia sotavoimia ei alistettaisi Naton esikuntien alaisiksi.

²⁵ *VPM ang. C-byrå*n, kesäkuu 1949, Nils Swedlundin arkisto (Sota-arkisto).

²⁶ *Bestämmelser för underrättelsetjänsten i krig, Und. B*, vuoden 1951 painos (salainen), *Utredning om underrättelsetjänstens organisation* (salainen) Fst/U 28/9 1954 ja *Särskilda bestämmelser för underrättelsetjänsten inom militärområde, SBUndMilo*, vuoden 1958 painos (salainen). Puolustusvoimien esikunnan tiedusteluarkisto (Sota-arkisto).

²⁷ Komentaja Opon 1967 laajempi lainaus Wallerfeltin kirjassa (1999).

²⁸ Kjetil Skogrand ja Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970*, 2001.

²⁹ Tarkemmin Ruotsin ydinaseista ja kemiallisten aseiden suunnitelmista ks. Wilhelm Agrell, *Svenska förintelsevapen* (2002).

³⁰ Poikkeuksena on 1950-luvun alussa tehty skenaariotutkimus. Sen mukaan Ruotsia oletettiin uhkaavan täydellinen saarto Neuvostoliiton miehitettyä Suomen kautta

Pohjois-Norjan. Tässä tilanteessa Ruotsin kenttäarmeija pyrki murtautumaan Pohjoiskalotilla tarkoituksenaan varmistaa lännestä tulevat huoltomahdollisuudet.

³¹ ÖB Opo 1967. Käskyt komentajan alaisille operatiivisille päälliköille sotatapaus II:ssa.

³² Kevyeen laivastoon siirtyminen ei vielä 1960-luvun puolivälissä ollut toteutunut. Sotilasalue Ö:llä olisi käytössään 1. eskaaderi, jonka lippulaiva oli risteilijä Göta Lejon sekä yhteensä 8 hävittäjäalusta ja 10 sukellusvenettä.

³³ Sotasuunnitelmat olivat tosin erittäin salaisia, mutta niiden sisältö levisi moniin käsiin suunnitteluprosessin kautta, kun operatiivisten lähtöarvojen oli oltava myös joukko-osastojen alempien johtajien tiedossa. Esimerkiksi yhteistyö vieraan valtion kanssa oli ulkopoliittisesti arkaluontoinen asia eikä sitä siksi voitu käsitellä näissä asiakirjoissa, mutta joskus niitä voitiin lukea epäsuorasti.

³⁴ Carl-Eric Almgren, *Dags PM 1962-01-03* (Sota-arkisto). Helsingistä tulleiden tietojen mukaan olisivat kommentit Novosibirskissä pidetyn suomalais-venäläisen huippukokouksen (jonka aiheena oli Suomen aktiivinen osa Itämeren alueella) jälkeen viitanneet sellaiseen Ahvenanmaata koskevaan yhteistyöhön Ruotsin kanssa.

³⁵ Carl-Eric Almgren, *Dags PM 1962-04-25* (Sota-arkisto).

³⁶ Tiedusteluvaihdosta kerrotaan senaikaisen komentajan Lennart Ljungin päiväkirjassa. Tiivistelmä, ks. Wilhelm Agrell, *Fred och fruktan. Sveriges säkerhetspolitiska historia* (2000), luku 15.